

Marzenna Zaorska *, Adam Zaorski **

* Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie [mzaorska@poczta.onet.pl]
ORCID: 0000-0003-4867-770X

** absolwent prawa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu [mail ?]
ORCID: 0000-0001-8739-6439

Zjawisko niedostosowania społecznego wśród młodzieży z niepełnosprawnością wzrokową kształcącej się w specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych – skala, specyfika, dominujące zachowania

Abstrakt: Niepełnosprawność wzrokowa w postaci niewidzenia lub słabowidzenia, szczególnie jeśli jest obecna od urodzenia lub wczesnego dzieciństwa, może generować problemy natury rozwojowej, edukacyjnej, funkcjonalnej (w obszarze funkcjonowania fizycznego, psychicznego i społecznego). Konsekwencje niepełnosprawności wzrokowej mogą lokować się w sferze zachowania, postaw społecznych, akceptacji obowiązujących norm, korespondować z obecnością niedostosowania społecznego. Badań naukowych podejmujących kwestię niedostosowania społecznego wśród młodzieży kształcącej się w systemie szkolnictwa specjalnego, tak w Polsce jak i na świecie, jest niewiele, a jeśli pojawiają się jakiegokolwiek doniesienia na ten temat to dotyczą zasadniczo aspektu wiktyimizacji danej grupy osób. Częściej obecne są opisy indywidualnych przypadków niepełnosprawnych wzrokowo przestępców. Stąd mając na względzie wskazaną sytuację przeprowadzono wycinkowe badania naukowe, w ramach których została podjęta próba określenia średniej skali uczniów wykazujących zachowania niedostosowane społecznie edukujących się w ośrodkach specjalnych w wieku 10–23(24) lat oraz identyfikacji zachowań dominujących. Uzyskane wyniki pokazują, że średnia, o której mowa wyżej wynosi 0,96, a dominujące zachowania niepożądane dotyczą zasadniczo lekceważące-

go stosunku do obowiązków szkolnych, nieprzestrzegania zasad postępowania obowiązujących w placówce edukacyjnej oraz w relacjach z nauczycielami i rówieśnikami. Dane badania stanowią przyczynek do realizacji badań, które na jeszcze większej populacji podjęłyby zadanie weryfikacji wyników uzyskanych w tym badaniu, jak również uwzględnienia kryterium stopnia niepełnosprawności wzrokowej i sytuacji rodzinnej młodzieży z niepełnosprawnością wzrokową. **Słowa kluczowe:** niepełnosprawność wzrokowa, niewidzenie, słaboowzroczność, uczeń niewidzący, uczeń słabo widzący, niedostosowanie społeczne, niedostosowanie społeczne młodzieży z niepełnosprawnością wzrokową

Wprowadzenie

Zjawisko niedostosowania społecznego wśród dzieci i młodzieży wywoływało, i nadal wywołuje, żywe zainteresowanie przedstawicieli wielu różnych dyscyplin i subdyscyplin nauki, szczególnie nauk lokujących się w dziedzinie nauk humanistycznych i społecznych, w tym zasadniczo nauk prawnych, psychologicznych, socjologicznych, pedagogicznych, oraz praktyki działań adresowanych zarówno do samego zjawiska, jak i podmiotów doświadczających konsekwencji zaburzenia procesu socjalizacji. Posiada egzemplifikację wielozakresową i wielowymiarową. Jest między innymi ujmowane w aspekcie statystycznym, klasyfikacyjnym, etiologicznym, historyczno-kulturowym, społecznym, jednostkowym, normalizacyjnym, profilaktycznym. I jest o tyle istotne, że zachowania, które na ogół początkowo nie wpisują się w standard powszechnie przyjętej normy społecznie akceptowanej (np. wulgaryzmy, wagary, agresja słowna, agresja fizyczna itd.) mogą rozwinąć się, utrwalac oraz przenieść na zachowania przestępcze piętnowane z lityry prawa. Nieprzystosowanie społeczne, w ujęciu Pytki, wyraża się w nieadekwatnym funkcjonowaniu dziecka w ważnych dla systemu społecznego rolach, w przejawianiu zachowań ryzykownych, zwanych antagonistyczno-destruktywnymi, w nieumiejętności lub w niechęci do zaspokojenia potrzeb pierwszego i drugiego rzędu, w sposób akceptowany społecznie. Prawdopodobieństwo nieprzystosowania jest większe, im wyższy bywa poziom skumulowania niekorzystnych czynników socjo-kulturowych i biopsychicznych działających w życiu jednostki oraz im silniejsze są pokusy, którym ulega” (2011, s. 13).

Dane statystyczne odniesione do przestępczości nieletnich potwierdzają nie tylko tendencje wzrostowe, ale również wskazują na dominujące kategorie czynów przestępczych popełnianych przez nieletnich. Dla przykładu w roku 2015 na terenie kraju Policja ujawniła 12 904 nieletnich sprawców czynów karalnych, w tym w kategorii przestępstwa rozbójnicze 2390, kradzież cudzej rzeczy 3 814, kradzież z włamaniem 3239, uszkodzenia mienia 1276, udział w bójce lub pobicie 818, przestępstwa narkotykowe 8 363, zabójstwo 4 (Statystyki dotyczące czynów karalnych popełnionych przez nieletnich; <http://lodz.policja.gov.pl/elp/nieletni/statystyki/3135,Statystyki-dotyczace-czynow-karalnych-popelnionych-przez-nieletnich.html>; data dostępu: 10.02.2020).

W roku 2018 z kolei w Polsce (Informacja dotycząca stanu zagrożenia przestępczością nieletnich w Polsce w 2018 roku, Biuro Prewencji KGP, Warszawa 2019; www.policja.pl; data dostępu: 10.02.2020) Policja stwierdziła 795 444 przestępstw oraz ujawniła 336 886 podejrzanych. Wśród nich było 10 699 nieletnich (19,5% dziewcząt, 80,5% chłopców), którym udowodniono 25 528 czynów karalnych. W porównaniu z rokiem 2017 odnotowano kilkuprocentowy spadek liczby czynów przestępczych nieletnich oraz liczby ich sprawców. W roku 2019 nieletni popełnili 1 560 czynów z kategorii przestępstwa rozbójnicze (co stanowi 6,1% ogólnej liczby czynów karalnych nieletnich), 2239 czynów z kategorii kradzież cudzej rzeczy (8,7% w ogólnej liczbie czynów karalnych nieletnich), 2670 kradzieży z włamaniem (10,4% czynów wśród nieletnich), 1194 uszkodzenia mienia (4,7% czynów karalnych nieletnich), 551 udziałów w bójce lub pobiciu (2,2% czynów karalnych nieletnich), 8996 przestępstw narkotykowych (35,2% czynów karalnych nieletnich), 2 zabójstwa (spadek o 50% w tej kategorii w porównaniu z rokiem poprzednim), 188 przestępstw drogowych (w roku 2017 było 148 takich czynów), 4282 kradzieży mienia, 365 uszkodzeń mienia, 3 – niszczenia mienia, 7613 przestępstw na terenie placówek oświatowych.

Jeśli zjawisko niedostosowania społecznego oraz przestępczości dzieci i młodzieży pełnosprawnych można uznać za wpisujące się w pole zainteresowań badaczy, teoretyków, praktyków zajmujących się zagadnieniami resocjalizacji o tyle kwestie niedostosowania społecznego, a tym bardziej przestępczości, wśród dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami należy do sporadycznie eksplorowanych w opracowaniach naukowych nie tylko w naszym kraju, ale generalnie na świecie. Na ogół osoby niepełnosprawne w obszarze resocjalizacji pojawiają się w kategorii ofiary przestępstwa, szczególnie osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Dlatego w literaturze naukowej można odnaleźć informacje na temat niedostosowania społecznego oraz przestępczości w danej grupie osób (Giryński 1978, 1985, 1989, 1993, 1996; Dykciak 1979, 1988; Kosakowski 1980, Bobik 1999; Seroczyńska 2015, 2016, 2017; Bilewicz 2015, Konaszewski 2017; Sakowicz-Boboryko, Otapowicz, Wyrzykowska-Koda 2018; Bilewicz, Bilewicz 2014). I tak dla przykładu ustalenia badawcze A. Giryńskiego, zrealizowane w okresie 1978–1996, pokazują czynniki doprowadzające do nieprzystosowania rówieśniczego uczniów z lekkim stopniem niepełnosprawności intelektualnej. Wśród zidentyfikowanych przez autora czynników znalazły się między innymi: złe samopoczucie wynikające z konfrontacji własnych osiągnięć (szkolnych, społecznych, materialnych) i dokonania pełnosprawnych rówieśników, niska samoocena, która kształtuje się w rezultacie częstego doznawania porażek w różnych płaszczyznach życia, brak wiary we własne możliwości warunkowany, poza wskazanymi wyżej determinantami, także niewystarczającym wsparciem psychicznym ze strony środowiska rodzinnego, rówieśniczego, szkolnego. Zdaniem autora występuje też związek między czynnikami destrukcyjnymi obecnymi w rodzinie ucznia a przejawianiem przez ucznia zachowań niezgodnych z obowiązującymi normami społecznymi. Istnieje również

korelacja między pozycją w grupie rówieśniczej ucznia z lekkim stopniem niepełnosprawności intelektualnej a zachowaniami świadczącymi jego nieprzystosowaniu społecznym.

W świetle badań naukowych zrealizowanych przez G. Nowak-Starz(1996) okazało się, że w najtrudniejszym położeniu w kontekście relacji międzyrówieśniczych znajdują się dzieci niepełnosprawne intelektualnie z zaburzeniami mowy. One też uzyskują niższe oceny, wykazują niższą motywację do nauki, zahamowania w relacjach rówieśniczych, niską aktywność społeczną, są odrzucane, a nawet izolowane przez pozostałych uczniów. Taka sytuacja przyczynia się to do obecności napięcia psychicznego, lęków, trudności w koncentracji uwagi.

Opracowania na temat niedostosowania społecznego, przestępczości dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami sensorycznymi (niepełnosprawnością wzrokową, słuchową) należą jeszcze bardziej sporadycznych niż nawet dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną (Braun 2016).

Raport amerykański Crime Against Persons with Disabilities 2009–2015, Biura Statystyki Sprawiedliwości (BJS) zawiera niepokojące informacje na temat przestępstw przeciwko osobom niepełnosprawnym, w tym osobom z niepełnosprawnością wzrokową, szczególnie niewidzącym. Ustalenia opierają się na National National Crime Victimization Survey (NCVS) za lata 2009–2014, w połączeniu z danymi z amerykańskiej ankiety przeprowadzonej przez amerykańskie biuro spisu ludności. Raport przedstawia dane dotyczące przestępstw z użyciem przemocy (gwałt lub napaść seksualna, rozbój, napaść pogłębiona i zwykła napaść) wobec osób z niepełnosprawnością wzrokową w wieku 12 lat lub starszych. Z zastosowaniem metody statystycznej wskazuje wiktymizację osób z niepełnosprawnością żyjących w niezinstytucjonalizowanych gospodarstwach domowych. Zawiera porównania pod względem wieku, płci, rasy, rodzaju niepełnosprawności i innych cech ofiary. Obejmuje również cechy przestępczości, takie jak relacja ofiara–przestępca, czas popełnienia przestępstwa, zgłaszanie się na policję oraz korzystanie z agencji świadczących usługi dla ofiar. Na podstawie uzyskanych danych stwierdzono, że najwyższy wskaźnik całkowitej liczby przestępstw z użyciem przemocy (56,6 na 1000), poważnych przestępstw z użyciem przemocy (24,0 na 1000) i zwykłych napadów (32,6 na 1000) spośród badanych rodzajów niepełnosprawności uzyskały osoby z zaburzeniami poznawczymi. Na ogół (40%) osoby niepełnosprawne знаły sprawcę przestępstwa (wśród osób pełnosprawnych odsetek ten wynosi 32%). Zidentyfikowano 11% wskaźnik obecności krewnych osoby niepełnosprawnej w grupie sprawców przestępstw (w grupie osób pełnosprawnych wynosi on 7%). W cytowanym raporcie znajdują się wnioski o tym, że osoby z niepełnosprawnością wzrokową są jedyną kategorią niepełnosprawnych, w której kobiety są znacznie częściej niż mężczyźni, ofiarami przestępstw z użyciem przemocy (zasadniczo wśród osób niepełnosprawnych kobiety są zazwyczaj istotnie mniej narażone na bycie ofiarą przestępstwa niż mężczyźni). Kobiety niewidzące (31,9 na 1000) uzyskały wyższy odsetek wiktymizacji niż mężczyźni (22,8

na 1000). Niewidzące i słabo widzące ofiary przestępstw znacznie rzadziej, niż osoby z innymi niepełnosprawnościami, zgłaszają się na policję, w sytuacjach, kiedy padli ofiarą przestępstwa. Najbardziej na bycie ofiarą przestępstwa narażona jest grupa niepełnosprawnych wzrokowo w wieku 16–19 lat, najmniej grupa wiekowa od 65 lat i starszych. W latach 2010–2014 zarówno wśród niewidzących mężczyzn, jak i wśród niewidzących kobiet wskaźnik wiktyimizacji był wyższy niż w przypadku osób z innych grup niepełnosprawności (w populacji osób pełnosprawnych wskaźnik ten jest wyższy u mężczyzn). Osoby niepełnosprawne wzrokowo (59%) doświadczyły wyższego odsetka całkowitej przemocy w ciągu dnia niż osoby z innymi niepełnosprawnościami (53%).

Doniesienia światowe, i to raczej w formie ciekawostki, która skupia społeczną uwagę opisują przypadki niewidzących przestępców, których działalność przestępcza zyskała rozgłos na skalę międzynarodową. Były to zarówno osoby, które dopuścili się czynów przestępczych będąc biologicznie niewidomymi, prawnie niewidomymi, jak i osoby, które straciły wzrok w wyniku dokonanego przestępstwa (<https://www.ranker.com/list/blind-criminals/ranker-crime>; data dostępu: 08.02.2020). Jedną z takich osób jest Omar Abdel-Rahman, znany jako Blind Sheikh. Jako dziecko stracił wzrok w wyniku cukrzycy. Od roku 2016 odbywa wyrok dożywocia za udział w pierwszym bombardowaniu World Trade Center z 1993 roku. Przez całe życie Abdel-Rahman był aktywnie zaangażowany w działalność grup terrorystycznych w Egipcie oraz Al-Kaidy. Inną osobą jest niewidoma Rosemary Cox, która poza niewidzeniem chorowała na astmę, cukrzycę, zapalenie stawów i poruszała się wyłącznie z/za pomocą laski. W roku 1980 została skazana za na 20 lat więzienia za zamordowanie swojego chłopaka. Przyczyną morderstwa była informacja o związku narzeczonego z inną kobietą. W roku 1985 uzyskała ułaskawienie przez gubernatora Illinois Jamesa Thompsona, który uważał, że nie stanowi dalszego zagrożenia dla społeczeństwa. Kolejnym przestępcą jest prawnie niewidomy Gary Foster, były dyrektor Citigroup. W okresie od maja 2009 roku do grudnia 2011 roku sprzeniewierzył ponad 19 milionów dolarów. We wskazanym czasie przelewał pieniądze z wewnętrznych kont Citigroup na swoje prywatne konto bankowe. Stworzył przy tym fałszywe dokumenty uzasadniające przeniesienie funduszy na swoje konto bankowe oraz podał siebie jako osobę do kontaktu co do zasadności ich przelewu. Do czasu aresztowania żył bogato i rozrzutnie. Został aresztowany w 2011 roku i skazany na osiem lat więzienia (przy możliwym wyroku 30 lat więzienia). W 2005 roku Ameneh Bahrami z Teheranu została zaatakowana kwasem solnym przez Majida Movahediegoza odmowę zostania jego żoną. Przeżyła atak, ale jej twarz została poważnie uszkodzona. Straciła wzrok, część gardła. Uszkodzone zostały organy wewnętrzne. Dla swojego oprawcy, w odwołaniu do zasad szarijatu Qisas, zażądała kary oślepienia. Movahedi miał mieć skroplone gałki oczne kwasem solnym przez jego ofiarę. Wyrok jednak odwołano w tym samym dniu, w którym miał być wykonany (<https://www.fakt.pl/wydarzenia/swiat/kazali-wypalic-mu-oczy-zobacz-jak-to-sie-skonczylo/wpt3nrq#slajd-4>; da-

ta dostępu: 10.02.2020). W Polsce istnieje też grupa osób z niepełnosprawnością wzrokową odbywających kary pozbawienia wolności. Dla przykładu w Zakładzie Karnym we Włocławku przebywają 4 osoby, ale na moment przygotowywania niniejszego artykułu, np. w Zakładzie Karnym w Kamińsku nie było skazanego z analizowanym typem niepełnosprawności.

Mając na względzie rzadkość, z jaką przeprowadzane są badania naukowe mające na celu pokazanie zjawiska niedostosowania społecznego wśród uczniów z niepełnosprawnością wzrokową, a tym bardziej badań przedstawiających możliwe konsekwencje tego zjawiska w postaci wprowadzania na drogę przestępczości, były zrealizowane badania autorów niniejszego tekstu, których nadrzędnym celem (z uwagi na zapisy o tzw. RODO, Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych, Dz.U. 2018 poz. 1000), było dokonanie rozpoznania w skali badanego zjawiska i skali zachowań uznawanych za świadczące o niedostosowaniu społecznym.

Założenia i organizacja badań własnych

Celem badań była próba identyfikacji obecności zjawiska niedostosowania społecznego wśród młodzieży z niepełnosprawnością wzrokową (niewidomej, słabo widzącej) kształcącej się w specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych oraz wskazanie na najczęściej obecne w grupie młodzieży z niepełnosprawnością wzrokową zachowania kwalifikowane w kategorii zachowań niedostosowanych społecznie. Przedmiotem badań była kwestia skali obecności zjawiska niedostosowania społecznego w grupie młodzieży z niepełnosprawnością wzrokową, podmiotem młodzież niewidoma i słabo widząca kształcząca się w systemie szkolnictwa specjalnego (specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze). Zakres wiekowy badanych obejmował grupę generalną od 10 roku życia do 23–24 roku życia (biorąc pod uwagę możliwość kształcenia się uczniów z niepełnosprawnością wzrokową w jednostkach systemu oświaty, z podziałem na trzy podgrupy: 10–14 lat, 15–18 lat, 19–24 lata¹).

Badania zostały zrealizowane w paradygmacie normatywnym (badania ilościowe). Były to także badania diagnostyczne, a więc takie, które z racji ich istoty nie wymagają stawiania hipotez badawczych. Badania diagnostyczne skupiają się na rozpoznaniu i opisanu określonego stanu rzeczy, który jest odczuwalny przez praktyków jako trudność, przeszkoda w efektywnym funkcjonowaniu. Bada-

.....

¹ Na podstawie zapisów Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. 2017, poz. 1578), uczniowie z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego mogą kształcić się w systemie oświaty do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym uczeń kończy 24 lata w przypadku szkoły ponadpodstawowej.

nie takie może być kierowane problemem, problemami głównymi i szczegółowymi, a zrealizowana w ich wyniku diagnoza może dostarczyć informacji ważnych w projektowaniu zmian funkcjonowania jakiegoś ogniwa edukacji (Rubacha 2002, s. 26).

Problemy badawcze badań własnych ujęto następująco:

- 1) Jak przedstawia się skala niedostosowania społecznego wśród młodzieży z niepełnosprawnością wzrokową kształcącej się w specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych?
- 2) Jakie zachowania z grona zachowań świadczących o niedostosowaniu społecznym dominują w grupie badanej młodzieży w niepełnosprawnością wzroku?
- 3) Czy wśród badanej młodzieży występuje zjawisko przestępczości, a jeśli tak, to jaka jest jego skala oraz jakie czyny przestępcze można uznać za dominujące?

Metodą wykorzystaną w badaniach był sondaż diagnostyczny, techniką – techniką ankiety, narzędziem badawczym – kwestionariusz ankiety przygotowany na potrzeby badań przez ich autorów. Badania zrealizowano w 6 placówkach specjalistycznych (SOSW): w Laskach, Dąbrowie Górniczej, Krakowie, Łodzi, Warszawie, Lublinie. Ankieta była również skierowana do SOSW w Chorzowie, Rabce i Radomiu. Jednakże z uwagi na fakt, że są to placówki realizujące edukację uczniów z niepełnosprawnością wzrokową sprzęgającą się z innym typem niepełnosprawności (na ogół z niepełnosprawnością intelektualną) zostały wyłączone z badań.

Badania przebiegały w oparciu o kilka etapów: 1) określenie koncepcji badań w zakresie ich celu, przedmiotu, problemów badawczych, metody, techniki, narzędzia badań, doboru badanych – styczeń 2020, 2) opracowanie kwestionariusza ankiety – styczeń 2020, 3) przeprowadzenie badań próbnych w 2 wybranych losowo placówkach kształcących uczniów niewidzących oraz słabo widzących – pierwsza połowa lutego 2020, 4) przeprowadzenie badań właściwych obejmujących już wszystkie zaplanowane do badań placówki – druga połowa lutego – połowa marca 2020, 5) selekcja, opracowanie, analiza uzyskanych danych – druga połowa marca 2020, 6) przygotowanie tekstu naukowego z opisem badań, ich wyników oraz pojawiających się wniosków – kwiecień–maj 2020.

Oczekiwane efekty teoretyczne realizowanego projektu badawczego zdefiniowano następująco: rozpoznanie obecności, skali rozpowszechnienia i przejawiających się jako dominujące zachowań związanych z niedostosowaniem społecznym wśród młodzieży niewidomej i słabo widzącej, uczniów placówek specjalnych. Oczekiwane efekty naukowe: rozpoznanie badanego zjawiska oraz przygotowanie artykułu do czasopisma naukowego. Oczekiwane efekty praktyczne: wyczulenie społeczeństwa, szczególnie pedagogów pracujących z młodzieżą niewidomą i słabo widzącą, na ewentualność istnienia niedostosowania społecznego wśród młodzieży z niepełnosprawnością wzrokową oraz na obecność w tej grupie młodzieży zachowań uznawanych za cechujące zjawisko niedostosowania społecznego, szczególnie na zachowania dominujące wśród cech niedostosowania społecznego.

Wyniki badań

W badanych placówkach kształci się 526 uczniów (Tab. 1), w tym 76 niewidomych (14,5%) oraz 450 (85,5%) słabowidzących. Na poziomie szkoły podstawowej 223 uczniów (19 niewidomych, 204 słabowidzących), szkoły ponadpodstawowej (szkoła branżowa, liceum ogólnokształcące, technikum) 273 uczniów (w tym 51 niewidomych i 222 słabowidzących), policealnej 30 (6 niewidomych, 24 słabowidzących).

Tabela 1. Badani uczniowie ze względu na poziom kształcenia

Lp.	Kategoria uczniów	Liczba uczniów ogółem	W tym liczba uczniów niewidomych	W tym liczba uczniów słabowidzących
1.	Ilość uczniów ogółem	526	76	450
2.	Ilość uczniów na poziomie szkoły podstawowej ogółem	223	19	204
4.	Ilość uczniów na poziomie szkoły ponadpodstawowej ogółem	273	51	222
7.	Ilość uczniów na poziomie szkoły/szkół policealnej/policealnych (jeśli funkcjonują w Ośrodku)	30	6	24

Źródło: badanie własne.

Tabela 2. Podział badanych ze względu poziom kształcenia oraz na etap edukacyjny

Lp.	Kategoria uczniów	Liczba uczniów ogółem	W tym liczba uczniów niewidomych	W tym liczba uczniów słabowidzących
	Ilość uczniów ogółem	526	76	450
1.	Ilość uczniów na I etapie edukacyjnym	90	10	80
3.	Ilość uczniów na II etapie edukacyjnym szkoły podstawowej	133	9	124
5.	Ilość uczniów na poziomie szkoły/szkół branżowej/branżowych (jeśli funkcjonują w Ośrodku)	51	11	40
6.	Ilość uczniów na poziomie szkoły/szkół średnich (jeśli funkcjonują w Ośrodku)	222	40	182

Lp.	Kategoria uczniów	Liczba uczniów ogółem	W tym liczba uczniów niewidomych	W tym liczba uczniów słabo widzących
7.	Ilość uczniów na poziomie szkoły/szkół policealnej/policealnych (jeśli funkcjonują w Ośrodku)	30	6	24

Źródło: badanie własne.

Zrealizowane badania pozwoliły ustalić ilość uczniów przejawiających zachowania, które nie wpisują się w ogólnie przyjęte normy społeczne (tab. 3). Zidentyfikowano 454 uczniów (biorąc pod uwagę także konkretne zachowania), co w stosunku do ogółu badanych (526 uczniów) daje średnią 0,86 przypadającą na jednego ucznia. Należy jednak wziąć pod uwagę, że badania dotyczyły uczniów powyżej 10 r.ż. (tab. 2) co oznacza, że z ogółu badanych należy wyłączyć uczniów kształcących się na I etapie edukacyjnym (90 osób). Dopiero wówczas uzyskamy rzeczywistą grupę badanych w ilości 436 uczniów (w tym 66 niewidomych i 370 słabo widzących). Po uwzględnieniu niniejszego zastrzeżenia średnia zidentyfikowanych uczniów wykazujących zachowania niepożądane w relacji do rzeczywistego ogółu badanych wynosi 0,96 (tab. 3).

Tabela 3. Podział badanych uczniów z uwzględnieniem kryterium liczby uczniów przejawiających zachowania niepożądane oraz ich wieku i płci

Płeć/wiek	10–14 lat		15–18 lat		19–24 lata		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Chłopcy	71	68	109	69	143	75	323	71
Dziewczęta	34	32	49	31	48	25	131	29
Razem	105	100	158	100	191	100	454	100

Źródło: badania własne

Odsetkowe relacje liczby uczniów przejawiających zidentyfikowane zachowania niepożądane z płcią uczniów wskazują na dominację chłopców – tak w skali generalnej, jak i w stosunku do poszczególnych grup wiekowych. W skali ogólnej obejmują one 71% chłopców oraz 29% dziewcząt. Natomiast w konkretnych grupach wiekowych dotyczą następujących relacji: grupa wiekowa 10–14 lat – 68% chłopców, 32% dziewcząt, 15–18 lat – 69% chłopców (wzrost o 1% w stosunku do poprzedniej grupy wiekowej), 31% dziewcząt, grupa wiekowa 19–24 lata – 71% chłopców (wzrost o 2% wobec danych z poprzedniej grupy wiekowej), 29% dziewcząt. Pozwalają na wniosek o permanentnym (choć nieznacznym) wzroście wraz z wiekiem odsetka chłopców wykazujących zachowania nieakceptowane

społecznie w stosunku do odsetka dziewcząt (który także permanentnie maleje w kontekście wieku).

Tabela 4. Konkretnie zachowania związane z niedostosowaniem społecznych wśród badanych uczniów

Rodzaj zachowań	10–14 lat			15–18 lat			19–24 lata			Razem
	Razem	M	K	Razem	M	K	Razem	M	K	
Niestosowanie się do regulaminu szkoły	13	9	4	17	12	5	17	12	5	47
Lekceważenie obowiązków szkolnych	18	12	6	18	11	7	19	13	6	55
Unikanie obowiązków szkolnych	1		1	12	9	3	17	11	6	30
Manipulowanie sytuacjami szkolnymi w celu odniesienia korzyści osobistych	3	2	1	7	4	3	8	5	3	18
Celowe spóźnianie się na lekcje	1		1	9	7	2	14	14		24
Celowe zakłócanie lekcji	10	7	3	7	7		3	2	1	20
Manifestowanie lekceważenia w stosunku do nauczycieli i pracowników szkoły	3	1	2	9	7	2	5	5		17
Zachowania uniemożliwiające prowadzenie lekcji przez nauczyciela	6	3	3	7	6	1	3	3		16
Wagary				4	2	2	7	5	2	11
Opuszczanie klasy lub terenu szkoły bez zgody nauczyciela				6	6		12	10	2	18
Agresja werbalna w stosunku do rówieśników i osób dorosłych	11	9	2	9	6	3	14	12	2	34
Agresja fizyczna	5	3	2							5
Kłótnie z rówieśnikami i osobami dorosłymi	14	9	5	5	1	4	7	6	1	26
Częste wdawanie się w bójkę z rówieśnikami	3	2	1	1	1					4

Rodzaj zachowań	10–14 lat			15–18 lat			19–24 lata			Razem
	Razem	M	K	Razem	M	K	Razem	M	K	
Kłamstwa	9	7	2	11	7	4	12	8	4	32
Wulgaryzmy	8	7	1	17	11	6	9	7	2	34
Palenie papierosów				12	9	3	30	20	10	42
Picie alkoholu				3	1	2	11	7	4	14
Zażywanie substancji psychoaktywnych				4	2	2	1	1		5
Ucieczki (w tym z ośrodka, domu)							1	1		1
Niszczenie mienia (w tym mienia szkolnego)							1	1		1
Niszczenie cudzej własności										
Razem	105	71	34	158	109	49	191	143	48	454

Źródło: badanie własne

* M – przedstawiciele płci męskiej, D – przedstawicielki płci żeńskiej

W skali generalnej – w relacji do ogółu badanych uczniów (436) dominowały zachowania związane z lekceważeniem obowiązków szkolnych (55), nieprzestrzeganiem regulaminu szkoły (47), paleniem papierosów (42) agresją werbalną w stosunku do rówieśników i osób dorosłych oraz stosowaniem wulgaryzmów (po 34), kłamstwami (32), unikaniem obowiązków szkolnych (30). W mniejszej skali obecne są następujące zachowania: kłótnie z rówieśnikami i osobami dorosłymi (26), celowe spóźnianie się na lekcje (24), celowe zakłócanie lekcji (20), manipulowanie sytuacjami szkolnymi w celu odniesienia korzyści osobistych oraz opuszczanie klasy lub terenu szkoły bez zgody nauczyciela (po 18), manifestowanie lekceważenia w stosunku do nauczycieli i pracowników szkoły (17), zachowanie uniemożliwiające prowadzenie lekcji przez nauczyciela (16), picie alkoholu (14), wagary (11), agresja fizyczna oraz zażywanie substancji psychoaktywnych (po 5), częste wdawanie się w bójki z rówieśnikami (4), ucieczki (w tym z ośrodka, domu) oraz niszczenie mienia (w tym mienia szkolnego) – po 1 uczniu.

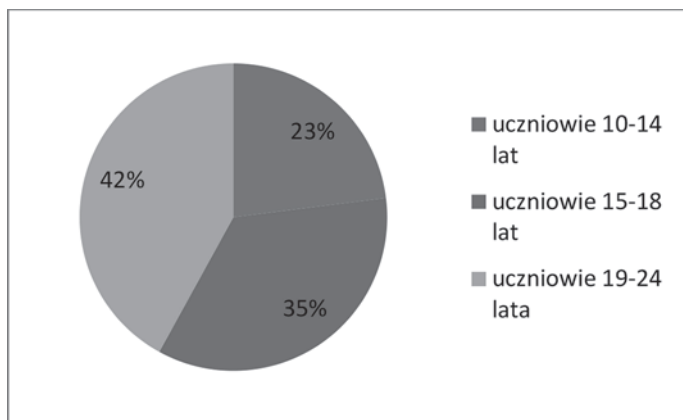
W grupie uczniów w wieku 10–14 lat (133 uczniów) ustalono obecność 105 uczniów przejawiających zachowania związane z niedostosowaniem społecznym, co daje średnią na jednego ucznia 0,8 takiego zachowania na jednego ucznia. W grupie uczniów 15–18 lat (273 uczniów) – 158 przejawiało zachowania niedostosowane społecznie (średnia na jednego ucznia – 0,6). Natomiast wśród uczniów w wieku 19–23(24) lata (30 uczniów) pojawiało się wskazanie 191 zachowań – średnia na jednego ucznia wynosi więc 6,4.

Wśród uczniów w wieku 10–14 lat dominują zachowania dotyczące lekceważenia obowiązków szkolnych (18), kłótni z rówieśnikami i osobami dorosłymi (14), nieprzestrzegania regulaminu szkoły (13), agresji werbalnej w stosunku do rówieśników i osób dorosłych (11), celowego zakłócania lekcji (10). W mniejszości są takie zachowania jak: kłamstwa (9), wulgaryzmy (8), zachowania uniemożliwiające prowadzenie lekcji przez (6), agresja fizyczna (5), częste wdawanie się w bójki z rówieśnikami, manifestowanie lekceważenia w stosunku do nauczycieli i pracowników szkoły, manipulowanie sytuacjami szkolnymi w celu odniesienia korzyści osobistych (po 3), unikanie obowiązków szkolnych oraz celowe spóźnianie się na lekcje (po 1 uczniu).

W grupie uczniów lokujących się w przedziale wiekowym 15–18 lat w największym stopniu obecne są zachowania obejmujące: lekceważenie obowiązków szkolnych (18), niestosowanie się do regulaminu szkoły, wulgaryzmy (po 17), kłamstwa (11), unikanie obowiązków szkolnych i palenie papierosów (po 12), celowe spóźnianie się na lekcje, manifestowanie lekceważenia w stosunku do nauczycieli i pracowników szkoły, agresja werbalna w stosunku do rówieśników i osób dorosłych (po 9). W mniejszym stopniu: manipulowanie sytuacjami szkolnymi w celu odniesienia korzyści osobistych, celowe zakłócanie lekcji, zachowania uniemożliwiające prowadzenie lekcji przez nauczyciela (po 7), opuszczanie klasy lub terenu szkoły bez zgody nauczyciela (6), kłótnie z rówieśnikami i osobami dorosłymi (5), zażywanie substancji psychoaktywnych i wagary (po 4), agresja fizyczna, częste wdawanie się w bójki z rówieśnikami, picie alkoholu.

W ostatniej grupie wiekowej 19–24 lata dominującymi są: palenie papierosów (30 – wszyscy uczniowie), lekceważenie obowiązków szkolnych (19), niestosowanie się do regulaminu szkoły oraz unikanie obowiązków szkolnych (po 17), celowe spóźnianie się na lekcje, agresja werbalna w stosunku do rówieśników i osób dorosłych (po 14), opuszczanie klasy lub terenu szkoły bez zgody nauczyciela, kłamstwa (po 12), picie alkoholu (11). W mniejszym stopniu: wulgaryzmy (9), manipulowanie sytuacjami szkolnymi w celu odniesienia korzyści osobistych (8), kłótnie z rówieśnikami i osobami dorosłymi, wagary (po 7), manifestowanie lekceważenia w stosunku do nauczycieli i pracowników szkoły (5), celowe zakłócanie lekcji, zachowania uniemożliwiające prowadzenie lekcji przez nauczyciela (po 3), zażywanie substancji psychoaktywnych, ucieczki (w tym z ośrodka, domu), niszczenie mienia (w tym mienia szkolnego) (po 1 uczniu). Nie stwierdzono w danej grupie takich zachowań jak agresja fizyczna i częste wdawanie się w bójki z rówieśnikami. W kwestii zachowań związanych z paleniem papierosów (30) oraz piciem alkoholu (11) można przytoczyć argument dorosłości badanych z tej grupy, korzystania w taki sposób z dorosłości a nawet jej manifestowania w postaci sygnalizowanych zachowań.

Jeśli ogólną ilość ustalonych zachowań (100%) odniesiemy do poszczególnych grup wiekowych badanych uczniów (rys. 1), to uzyskamy ich gradację odsetkową w stosunku do ogółu zidentyfikowanych zachowań niepożądanych: grupa

Ryc. 1. Skala udziału zidentyfikowanych czynów niepożądanych poszczególnych grup wiekowych badanych uczniów w stosunku do ogółu zidentyfikowanych zachowań niepożądanych wśród badanych uczniów.

wiekowa 10–14 lat – 105 zachowań (23%), grupa wiekowa 15–18 lat – 158 zachowań (35%), grupa wiekowa 19–24 lata – 191 zachowań (42%).

Badani dopuścili się ponadto 10 czynów przestępczych, w tym 4 związanych z kradzieżą cudzej własności (po 2 dotyczyły chłopców i dziewcząt), 2 obejmujących naruszenia przepisów Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii (2 chłopców) oraz 4 innych przestępstw (4 chłopców). Spośród ogółu badanych pod nadzorem kuratora znajdowało się 2 uczniów (2 dziewczyny).

Tabela 5. Badani uczniowie dopuszczający się czynów karalnych

Lp.	Rodzaj czynu/ wiek/płeć	10–14 lat			15–18 lat			19–24 lata			Razem
		Razem	M	K	Razem	M	K	Razem	M	K	
1.	Kradzież cudzej rzeczy	1	1		2	1	1	1		1	4
2.	Naruszenia przepisów Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii				2	2					2
3.	Inne przestępstwa				3	3		1	1		4
Razem		1	1	–	7	6	1	2	1	1	10

Źródło: badanie własne

Podsumowanie wyników badań

Przeprowadzone badania pozwoliły uzyskać odpowiedzi na wyartykułowane wobec nich trzy problemy badawcze. I mimo, że nie obejmują wszystkich placówek specjalnych kształcących dzieci i młodzież z niepełnosprawnością wzrokową, dały możliwość określenia pewnych tendencji ogólnych w kwestii skali oraz specyfiki zachowań uznawanych za nieakceptowane społecznie wśród badanych uczniów/uczennic. Okazało się bowiem, że:

- 1) w poszczególnych grupach wiekowych: 10–14 lat, 15–18 lat, 19–24 lata dominują chłopcy – ustalono co prawda niewielką 1–2% wyższą skalę odsetka chłopców w porównaniu do odsetka dziewcząt;
- 2) wśród badanych uczniów/uczennic dominują zachowania wpisane w sytuację szkolną: lekceważenie obowiązków szkolnych, nieprzestrzeganie regulaminu szkoły, agresja werbalna w stosunku do rówieśników i osób dorosłych oraz stosowanie wulgaryzmów, unikanie obowiązków szkolnych, kłótnie z rówieśnikami i osobami dorosłymi, celowe spóźnianie się na lekcje, celowe zakłócanie lekcji i inne. W mniejszej skali obecne są takie zachowania jak: picie alkoholu, zażywanie narkotyków i innych substancji psychoaktywnych, agresja fizyczna, czy bójki z rówieśnikami;
- 3) średnia obejmująca relacje pomiędzy ilością uczniów wykazujących zachowania niepożądane ze społecznego punktu widzenia a ogólną liczbą badanych uczniów wynosi aż 0,96;
- 4) niewielu uczniów dotyczy czynny karalny. Na 346 badanych zidentyfikowano 10, którzy złamali obowiązujące normy prawne w postaci kradzieży i/lub zażywania substancji psychoaktywnych.

Zakończenie

Przedstawione w artykule wyniki wycinkowych badań naukowych na temat skali występowania zachowań nieakceptowanych ze społecznego punktu widzenia wśród uczniów z niepełnosprawnością wzrokową będących pod opieką ośrodków specjalnych ukazują nie tylko możliwe wskaźniki odsetkowe takich zachowań w relacji do ogółu uczniów w danych placówkach, ale również dominujące zachowania świadczące (mogące świadczyć) o obecności niedostosowania społecznego. Należy podkreślić, że ze względu na specyfikę badanej populacji oraz zakres zrealizowanych badań ograniczony do kilku placówek zidentyfikowane tendencje obejmują jedynie część grupy dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością wzrokową kształcącej się w instytucjach specjalnych. Stąd ich generalizacja wydaje się ze wszech miar niewłaściwa i może być postrzegana jako nieuprawnione nadużycie

wnioskowania badawczego oraz przenoszenie wyników badań wycinkowych na populacji generalną. Dlatego też, aby potwierdzić, doprecyzować lub wykluczyć uzyskane w relacjonowanym badaniu tendencje należałoby przeprowadzić kolejne badania, które objęłyby swoim zasięgiem jeszcze większą liczebnie populację. Wskazane jest również aby w następnym/następnych badaniu/badaniach pojąć dodatkowy wątek uzależnienia zachowań niedostosowanych społecznie wśród młodzieży z niepełnosprawnością wzrokową edukującej się w specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych od stopnia niepełnosprawności wzrokowej (niewidzenie, słabowzroczność) oraz wpływu środowiska rodzinnego. Niniejsze badania natomiast mogą i powinny stać się przyczynkiem do nowych wyzwań badawczych w obszarze identyfikacji istoty oraz specyfiki niedostosowania społecznego uczniów z niepełnosprawnością wzroku.

Abstract: Phenomenon of social maladjustment among young people with visual disabilities studying in special educational centers – scale, specificity, dominant behavior

Vision disability in the form of blindness or poor development, especially if it is present from birth or early childhood, often generates various problems of a developmental, educational, functional nature. The consequences of visual disability can be localized in the sphere of behavior, social attitudes, acceptance and supported moral, moral and norms even legal, correspond to the current social maladjustment. There are not many studies of decisions made regarding the maladjustment of the community among people forming in the special education system, both in Poland and in the world, and if you follow these reports on ten topics to take into account various aspects of victimization of a group of people. Official cases of disabled criminals' sight are common. Because they depend on the indication of the situation in which clinical trials are conducted, within those that are undertaken on the basis of a sample of standard-size test sets including socially maladapted educational education in treatment centers aged 10–23 (24). It contains results that are average and which say above is 0.96, and the dominant ones are included in the use of disrespectful attitude to school training, non-observant rules of conduct in educational institutions and in relations with teachers and peers. Research data are associated with the implementation of studies that are even more often used in the field of search results of results obtained in this study, as well as take into account the degree of visual disability and the family situation of adolescents with visual disabilities.

Key words: visual disability, blindness, poor vision, blind student, sight impaired student, social maladjustment, social maladjustment of young people with visual disability.

Bibliografia

- [1] Bilewicz P.K., Bilewicz M., Pokrzywdzony niepełnosprawny intelektualnie w postępowaniu karnym. W: Nauki społeczne na rzecz bezpieczeństwa wewnętrznego, P. Bogdalski, M. Nepelski (red.), Wydział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policji, Szczytno, 2014, s. 149–158.

- [1] Bilewicz M., Zapobieganie wiktyimizacji wtórnej osób z niepełnosprawnością, Resocjalizacja Polska, nr 16, 2018, s. 39–48.
- [1] Bobik B. Szkolna profilaktyka niedostosowania społecznego dzieci i młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie, Szkoła Specjalna, nr, 3, 1999, s. 165–170.
- [1] Dykcik W., Współpraca szkoły specjalnej ze środowiskiem w zakresie adaptacji społecznej dzieci upośledzonych umysłowo, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1979.
- [1] Dykcik W., System wspomaganie społecznego rodzin niewydolnych wychowawczo, Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1988.
- [1] Giryński A., Środowisko rodzinne a formy niedostosowania społecznego osób niepełnosprawnych umysłowo, Szkoła Specjalna, nr 4–5, s. 254–2614.
- [1] Giryński A., Zachowania prospołeczne młodzieży lekko upośledzonej umysłowo, Warszawa 1989.
- [1] Giryński A., Formy zachowania społecznie niedostosowanych dzieci i młodzieży upośledzonej umysłowo, Warszawa 1989.
- [1] Giryński A., Przybylski S., Integracja społeczna osób upośledzonych umysłowo w świetle ujawnianych do nich nastawień społecznych, Warszawa 1993.
- [1] Giryński A., Wartości w świecie młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie: wybory, postawy, zachowania interpersonalne, Białystok 1996.
- [11] Jurkiewicz P., Starzomska M., Nieprzystosowanie rówieśnicze wśród uczniów upośledzonych w stopniu lekkim a piętnowanie „odmieńców”. W: Nieprzystosowanie społeczne dzieci i młodzieży. Teoria i praktyka, S. Ćmiel (red.), Wydawnictwo WS-GE Józefów 2011, s. 69–90.
- [11] Konaszewski K. Wzory osobowe młodzieży nieprzystosowanej społecznie – przykład wychowanków młodzieżowych ośrodków wychowawczych, Szkoła Specjalna, nr 5, 2017, s. 335–341.
- [11] Kosakowski Cz, Społeczne przystosowanie dziecka lekko upośledzonego umysłowo (wybrane zagadnienia), Wydawnictwo UMK, Toruń 1980.
- [11] Nowak-Starz G., Sytuacja szkolna uczniów z zaburzeniami mowy, Roczniki Pedagogiki Specjalnej, 1996, t. 7, s. 308–321.
- [11] Pytka L. Przepęczność nieletnich jako problem pedagogiczny i prawnokryminologiczny. W: Przepęczność nieletnich – teoria i praktyka, S. Ćmiel (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi, Józefów 2012, s. 133–152.
- [11] Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, Dz.U. 2017, poz. 1578.
- [11] Rubacha K., Metodologia badań nad edukacją, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- [11] Sakowicz-Boboryko A., Otapowicz D., Wyrzykowska-Koda D., Osoby z niepełnosprawnością w izolacji penitencjarnej – pozór a/i rzeczywistość, Resocjalizacja Polska, nr 16, 2018, s. 93–112.
- [11] Szeroczyńska M., Prawa i obowiązki osoby z niepełnosprawnością intelektualną jako pokrzywdzonej w procesie karnym. Część 1, Szkoła Specjalna, nr 4, 2015, s. 288–300,

- [11] Szeroczyńska M., Prawa i obowiązki osoby z niepełnosprawnością intelektualną jako pokrzywdzonej w procesie karnym. Część II, Szkoła Specjalna, nr 1, 2016, s. 61–75
- [11] Szeroczyńska M., Prawa i obowiązki osoby z niepełnosprawnością intelektualną jako pokrzywdzonej w procesie karnym. Część III, Szkoła Specjalna, nr 2, 2016, s. 131–144.
- [11] Szeroczyńska M., Prawa i obowiązki osoby z niepełnosprawnością intelektualną jako pokrzywdzonej w procesie karnym. Część IV, Szkoła Specjalna, nr 3, 2016, s. 213–229.
- [11] Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych, Dz.U. 2018 poz. 1000.
- [11] Zhang A., Wang K., Zhang J., Indicators of School Crime and Safety: 2018, U.S. Department of Education, Institute of Education Sciences, National Center for Education Statistics, Washington 2019.

Netografia

- [11] Braun P., O przestępczości osób z dysfunkcją wzroku, <http://trakt.org.pl/o-przestepczosci-osob-z-dysfunkcja-wzroku-piotr-braun/>; data dostępu: 18.04.2020.
- [11] Harrell E., Crime Against Persons with Disabilities, 2009-2015 – Statistical Tables, U.S. Department of Justice, JULY 2017, pp. 1-17; www.ojp.usdoj.gov; data dostępu: 18.04.2020.
- [11] Informacja dotycząca stanu zagrożenia przestępczością nieletnich w Polsce w 2018 roku, Biuro Prewencji KGP, Wydział Prewencji, data dostępu: 18.04.2020.
- [11] Morgan R.E., Oudekerk B.A., Criminal Victimization, 2018, U.S. Department of Justice, September 2019, pp. 1-37, www.ojp.usdoj.gov; data dostępu: 18.04.2020.
- [11] Roczna informacja statystyczna za rok 2018, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa 2019, data dostępu: 19.04.2020.
- [11] Statystyki dotyczące czynów karalnych popełnionych przez nieletnich, Wydział Prewencji KMP, Łódź 2020-02-05, <http://lodz.policja.gov.pl/elp/nieletni/statystyki/3135,Statystyki-dotyczace-czynow-karalnych-popelnionych-przez-nieletnich.html>; data dostępu: 18.04.2020.